

Despre falsa angajare și asumarea implicării

Anatol MORARU*

Key-words: *engagement, involvement, identity, history, national revival, Romanian language*

În anii de dictatură comunistă, au fost compromise, prin contaminare ideologică, numeroase idei, noțiuni, teorii. Unul dintre conceptele golite de esență a fost cel al *angajării*, noțiune și așa tratată cu o anumită suspiciune de adepții artei pure. E în natura oamenilor, observă T.S. Eliot, să fie rezervați față de un autor care își asumă implicarea și față de o poezie care-și declară destinația: „Oamenii sunt câteodată bănuitori față de orice poezie care are un scop precis: poezie în care poetul pledează în favoarea unor concepții de ordin social, politic sau religios. Și sunt mai înclinați să-i conteste caracterul de poezie când nu sunt de acord cu opiniile profesate în ea” (Eliot 1974: 92).

Astfel, pe de o parte, angajarea poetică rezultă, cum s-a afirmat, cu pierderi de altitudine estetică, pe de alta, refuzul implicării înseamnă închistarea și ineficiența, ambele atitudini suferind de exagerare: „dacă este adevărat că *angajarea* presupune, în general, parțialitate, este tot atât de adevărat că imparțialitatea absolută nu poate fi atinsă. Dacă deseori în poezia zisă angajată, *angajarea* înghite poezia, nu este mai puțin adevărat că tot izolându-se, poezia va sfârși prin a-și înghiți propriile măruntaie” (Matvejevici 1980: 108).

Angajarea semnifică, după noi, implicarea asumată, conform propriilor convingeri sau în linia năzuințelor exprimate de comunitate și nu la somația unei instanțe politice sau a unei structuri statale, în promovarea unor idei, idealuri și valori naționale și universale. Istoria literaturii române atestă numeroase cazuri de implicare pe propria conștiință a scriitorilor în viața cetății, cele mai relevante fiind cele ale pașoptiștilor, M. Eminescu, O. Goga, A. Mateevici etc. În totalitarism s-a insistat asupra angajării obligatorii a artistului în procesul construcției „societății noi”, comuniste. Au existat în literatura din Țară și în cea din Basarabia detașamente de scriitori care au preferat lucid falsa angajare sau, mai exact, înregimentarea, profesând o adaptabilitate sterilă în plan creator, dar profitabilă în planul material, mimând energic o participare totală la «prefacerile» epocii, astfel că există suficiente similitudini în ceea ce privește carențele procesului literar postbelic de pe ambele maluri ale Prutului.

Ion Simuț penalizează, atunci când încearcă o clasificare a literaturii române postbelice, poezia oportunistă și falsa angajare:

---

* Universitatea „Alec Russo”, Bălți, Republica Moldova.

Sigur că poezia pusă în serviciul dictaturii (poezia de partid, poezia patriotardă, omagiile, epidemia de masă a lirismului, cenaclurile păunesciene) nu era de fapt poezie, ci ideologie politică versificată. Dar în aceste forme poezia era chemată și recunoscută în rang mare la sărbătorile dictaturii. De acest prestigiu au beneficiat și poeții care nu s-au pretat la o astfel de servitute jalnică. Poezia – ca gen – era răsplătită în vechiul regim cu toate onorurile pentru că putea aduce acele servicii ale odei atât de necesare pentru atmosfera triumfală a comunismului biruitor (Simuț 1994: 390).

Caracterizând particularitățile procesului literar postbelic din Basarabia, Andrei Țurcanu remarcă o situație aproape identică:

Analiza atentă a procesului literar descoperă aceeași luptă, deschisă sau în surdină, dintre eforturile de creativitate și avalanșa de maculatură literară, oficială sau mai puțin, angajată în susținerea acelorași, neschimbate, principii ale realismului socialist (Țurcanu 1996: 247–248).

Tehnicile și metodele de spălare a creierilor, de adulare a lui Lenin, Stalin sau Ceaușescu, de proslăvire a victoriilor socialiste etc. au fost, cum spuneam, practic, aceleași, dar au existat și deosebiri. Dacă în România a fost promovat, mai ales după 1968, naționalismul, în Basarabia, deznaționalizarea, proces început încă în 1812, altoirea altei identități, a devenit un obiectiv de mare importanță. Astfel, românii basarabeni trebuiau, alături de alte seminții adunate cu forța în uriașa creuzetă interetnică – URSS, să renunțe la identitatea proprie și să devină „oameni noi”, adică oameni sovietici. În acest scop ignobil, mai mulți scriitori au ales să transpire pe „șantier artistic” precum glorificarea faptelor „conducătorului proletariatului mondial”, Vladimir Ilici Lenin și ridicarea în slăvi a marelui popor rus. Și asta în timp ce în Occident sau în SUA poezia socială cunoștea un proces de dislocare, de atomizare, noile mișcări sociale căpătând expresii artistice (poezia și proza feministă, de exemplu), în URSS se recurgea la fardarea realității, în vogă fiind discursul apologetic.

Dragostea de Lenin (devenit și un detector al gradului de loialitate) a atins, datorită excelentei funcționări a mașinăriei ideologice, dimensiuni „cosmice”. Fiecare literatură națională aduna obligatoriu opere (poezie, proză, dramaturgie) într-o serie numită *Leniniana*. Pasiunea pentru bunul Lenin i-a fost inoculată lui Petru Cruceciuc odată cu laptele matern și a devenit, pe parcurs, un substituent a tot și a toate – părinți, Dumnezeu etc.: „Unii-ți păstrează portretul în ramă./ Alții granitul pe masa de scris./ Eu de copil de la mama și tata./ Iată, în piept să te port m-am deprins. (...) Unii te știu după scurte citate/ Și folosindu-le mentori devin./ Eu de copil – de la mama și tata./ În leninism cu tot sufletul vin” (*Bunul meu Lenin*). În convingerea lui Petru Cruceciuc, Lenin va dăinui peste secole și civilizații, fiindcă e... nemuritor: „Cât va bate valul oceanic,/ Șlefuind nisipuri./ Maluri, stânci, –/ Tot atâta vor purta în inimi./ Chipul drag al marelui Ilici./ Peste zeci de zeci de generații/ Care vor trăi și-n viitor./ Peste timpuri peste vreri și spații./ El va fi și-atunci/ Nemuritor”. Colosala dragoste de Ilici i-a acoperit lui P. Cruceciuc toate orizonturile senzitive și raționale și el e gata să accepte un transplant de organe interne numai pentru a-l reactiva pe iubitul conducător: „Eu ca și mii/ De fiice și feciori./ Trecând pe lângă tine/ În mâhnire./ Din piept/ Mi-aș scoate inima ușor./ A ta numai să înceapă/ Clocotirea” (*La Mausoleu*). Într-un târziu, poetul își asumă cu emfază

înregimentarea: „Și peste tot și – ori unde m-au trimis,/ M-am stăruit să fiu comsomolist” (*Și peste tot*).

Emilian Bucov și-a făcut studiile la Facultatea de Filozofie și Litere a Universității din București, devenind în anii studenției membru al Uniunii tineretului comunist din România. Ulterior, se încadrează în mișcarea comunistă ilegală. A publicat în perioada interbelică volumele de versuri *Clocotul muncii* (1932), *Discursul soarelui* (1937) și *China* (1938). Experiența comunistă din tinerețe a fost, se vede, decisivă, Em. Bucov ajungând a fi unul dintre cei mai fecunzi autori ai hagiografiei leniniste în versiune basarabeană. El afirmă tranșant că Lenin este tatăl său: „Ni-s faptele mari, leniniste, - ndrăznețe,/ Copii ai lui Lenin suntem” (*Copii lui Lenin suntem*). Dragostea lui de Lenin „mișcă sori și stele”: „Ilici înseamnă viața,/ Ilici trăiește-n noi,/ Ilici e dimineață/ Cu zori mereu mai noi” (*Lumina lui Ilici*).

I. Bălțan îl va îndrăgi pe Lenin pentru că acesta știa să folosească... dicționarul, selectând cuvintele ce conotau „tâlcuri noi și rosturi multe”: „Strateg și tactician cum nu e altul,/ Cu mii de lumi sub fruntea lui înaltă,/ Ilici știa când slova-i dreaptă,/ Ea este urmă și devine faptă./ Oceanul luptei de Ilici conduse.../ Oceanul infinit al slovei ruse.../ Măreț vii rodul și etern vii harul./ Ilici stă ore-ntregi cu dicționarul” (*Ilici și slova*).

Agnesa Roșca va suporta cu dificultate repercusiunile „erotismului politic”. În concepția ei despre lume s-au produs metamorfoze radicale, în consecință, drumul spre comunism e luminat de tocmai doi sori: „O drumu-acesta către sărbătoare,/ Străluminat de Lenin și de Soare” (*Omul ce ne-a adus lumina*).

Formal, Constituția fostei URSS garanta egalitatea în drepturi a tuturor popoarelor vărsate în imperiu, în uz fiind o sintagmă roasă de atâta folosință: „cincisprezece republici surori”. În realitate însă, erau 14 „surori” care aveau un *Big brother* – poporul rus. Acesta apărea ca un popor eliberator și civilizator al tuturor etniilor din imperiul sovietic. I. Bălțan este autorul unei epistole adulative, intitulată „Poporului rus”, inserată în manualele școlare și declamată la festivitățile sezoniere: „Frate mai mare” noi din suflet îți spunem/ Și-n cuvintele – acestea toată dragostea punem”. Pasiunea autorului nu cunoaște criteriile de comensurabilitate, de unde și derularea caleidoscopică a fațetelor obiectului adorat. Astfel, „fratele mai mare” se va produce în calitate de *mamă*... „Tu mi-ai fost nu frate, ci mamă”, apoi, respectiv, de *tată* – „Tu mi-ai fost nu frate, ci tată” și, în fine, pentru ca proiecțiile absurdului să fie toate prezente – de *soră*: „Tu mi-ai fost nu frate, ci soră”. Travestirile „fratelui mai mare” fiind epuizate, I. Bălțan se va deda cu patimă unei osanalizări apoteotice: „Ca livada în rod,/ și ca doina-n norod,/ Eu aș vrea să-mi trăiești/ și în cântecu-mi tot,/ Orișunde-am să fiu/ și cât inima-mi bate/ Cu iubire de fiu și căldură de frate”.

Toastul frăției, o piesă antologică în repertoriul lui Emilian Bucov, „emană” mirosul greu al psihologiei de rob, autorul semnând, de altfel, enorm de multe stihuri de factură similară. Scribul va exprima nețârmurita grațitudine „fratelui mai mare”, pentru că ne-a civilizat, ne-a adunat de prin coclauri, unde pășteam, firește, oile și ne-a învățat plugăritul, exercițiu despre care nu aveam știință: „...Când văile cu ciornoziomuri/ De pâine nu aveau habar,/ Era doar cioban tot omul,/ Vier sau meșteșugar,/ A fost prima brazdă bogată/ De plugul rusesc răsturnată./ De atunci, ca un pod de vecie/ Unind – răsărit și apus –/ Se-ntinse butucul de vie/ Cu dor spre mesteacănul rus” (atestăm, iată, un act erotic și în sânul florei și ca butucul de vie să

nu se usuce de dor, mestecănul a fost plantat masiv pe întreg teritoriul Basarabiei – A.M.). „Și Nistrul și Volga din zare/ Trăiesc cu aceeași suflare./ Zboară doină!/ Las’ să zboare/ Inima cu – aripi solare/ Pentru fratele mai mare –/ Pentru fratele rus/ Să ciocnim, scânteii să sară/ Din spumoasele pahare./ Sus, mereu mai sus!”

Pentru mulți basarabeni „îmbrățișările” fratelui mai mare s-au dovedit a fi cam strânse, aproape strangulante, alții, cultivați de „monstre” de poezie à la „toastul frăției”, rememorează nostalgic și astăzi spectacolul socialist, intitulat „Drujba na vechi”. În textul citat, Em. Bucov aruncă neglijenț la coș genealogia, istoria acestei palme de pământ, „făurind” o erzațată ilustrată ideologică. *Odă Rusiei* de P. Cruciuc este expresia unui servilism cras, autorul identificând în Rusia țara natală: „O Rusie,/ Rusie, Rusie!/ Cu ajutoru-ți ne-am ridicat!/ Fără tine mi-ar fi poezia/ ca un șipot de stepă secat. [...] Nu-mi închipui belșug fără pâine,/ Nici zenit – fără soare și lună,/ Nici vioară cântând fără strună,/ Nu-mi închipui un ceas fără tine./ O, tu dragoste sfântă de glie,/ Maică dragă/ Rusie,/ Rusie,/ Rusie!”. Sentimentul calorigen derivă latent dar sigur spre dimensiunile abisale ale paroxismului.

De fapt, mai toate caligrafiile lui Petru Cruciuc, considerat în epocă unul din greii literaturii din RSS Moldovenească, sunt expresia unei false angajări. Doar încă două exemple elocvente: „Dar goarna de-a suna (de va suna cântă),/ Voi fi la locul meu, voi fi neapărat!/ Și dacă va lipsi din „gloată” careva,/ Și pentru el pistolul îmi voi descărca” (*Lămurire*). Și: „De mai țin eu arma încărcată –/ Groaznicul prieten ostășesc –/ Străjuesc lumina și dreptatea,/ Pacea pe planet-o străjuesc” (*De mai țin eu arma încărcată*).

Procesul de deșteptare națională din fosta RSSM a fost declanșat de perestroika gorbaciovistă. Cel mai activ detașament al procesului de restructurare a fost cel al scriitorilor. O problemă stringentă luată în dezbateri a fost cea a identității naționale. De unde și persistența în câmpul de atenție al artiștilor a celor trei mari teme poetice: limba română, alfabetul latin și istoria românilor. Scriitorii Gr. Vieru, I. Vatamanu, D. Matcovschi, N. Dabija, L. Lari, I. Hadîrcă, I. Druță, V. Mîndîcanu etc., s-au implicat activ în repunerea în drepturi a adevărului istoric, a valorilor naționale. Fără să le-o ceară vreun partid sau vreo altă instanță oficială, urmând îndemnul propriei conștiințe și răspunzând doleanțelor comunității, scriitorii s-au angajat în procesul transformărilor social-politice. Evenimentele sociale din anii 1987–1989, procesul de regenerare socială și spirituală din Moldova l-au făcut pe N. Dabija să abandoneze spațiile pure ale esteticului, să renunțe la evaziunea în cultură și să se „convertească” la social. Faptul semnalat a căpătat în acești ani statut de legitate și pentru un șir de alți poeți reprezentativi, precum Gr. Vieru, L. Lari, I. Vatamanu, D. Matcovschi etc. Declanșarea procesului de „restructurare” i-au determinat să renunțe la formulele lirice consacrate, la neutralitate și să se angajeze în refacerea societății, de data aceasta nu numai după legile poeticului. S-a produs o spectaculoasă convertire a eului liric intimizat într-unul „socializat”.

Semnificative în această ordine de idei sunt cărțile de versuri sociale ale lui N. Dabija: *Aripă sub cămașă* și *Ieșire la mare*, precum și volumele semnate în acești ani de Gr. Vieru, D. Matcovschi, I. Vatamanu, L. Lari, V. Romanciuc, I. Hadîrcă etc., culegeri care, prin problematica abordată, se axau pe imperatiivele majore ale perioadei, erau străbătute de un dens aer de neopașoptism. După ce mai înainte, prin

creația lui N. Costenco și G. Meniuc, s-a produs, cum menționa M. Cimpoi, „întoarcerea la unelte” (Cimpoi 1997: 172–174), acum se înregistra și o întoarcere la idealurile naționale, reabilitarea socialului făcându-se, într-o primă etapă, nu în detrimentul liricului. Un imn limbii române, concepută ca modalitate de dănuire spirituală, realizează N. Dabija în *Prefață la Mateevici*: „Copile-ți las drept moștenire/ această limbă fără moarte/ și plină de dumnezeire –/ să-i duci lumina mai departe”. Tonul confesional, intonația de spovedanie intimă apropie obiectul poetic, favorizând receptarea mesajului: „Și doina nu va conteni/ de noi în lume să vorbească./ Vom fi atât cât vom vorbi/ această limbă strămoșească./ Îngenuncheat, ca-ntr-un altar –/ în ea trăi-voi mai departe./ în limba noastră, acest dar/ ce-ți va rămâne după moarte”. Există idealuri, valori general-umane pe care nici o schimbare de regim politic nu le poate falimenta – e convingerea pe care N. Dabija o transpune în binecunoscuta *Baladă*. În această piesă (destinată inițial ca text de cântec pentru spectacolul „Horia” de Ion Druță), poetul dezvăluie o tendință dominantă, proprie șaptezeciștilor – revenirea la rădăcinile spirituale, întoarcerea la izvoare, văzută ca o formă de ascensiune spirituală. Poezia cataloghează un set de valori etice sublimite, a căror pierdere anulează fizionomia unei națiuni, inhibă condiția umană în genere: „Cât trăim pe-acest pământ/ Mai avem un lucru sfânt:/ O câmpie, un sat natal./ O clopotniță pe deal./ Cât avem o țară sfântă/ Și un nai care mai cântă./ Cât părinții vii ne sunt –/ Mai există ceva sfânt./ Cât pădurile ne dor/ Și avem un viitor./ Cât trecutu-l ținem minte –/ Mai există lucruri sfinte/ Cât Luceafărul răsare/ Și în cer e sărbătoare./ Și e pace pe pământ/ Mai există ceva sfânt [...] / Cât durea-ne-vor izvoare/ Ori un cântec ce dispare./ Cât mai avem ceva sfânt –/ Vom trăi pe-acest pământ”.

O problemă ardentă era falsificarea cu metodă a istoriei românilor. N. Dabija blamează șovinismul autorilor manualelor de istorie, în majoritatea lor de etnie rusă, care nu cunoșteau limba română, dar nu se sinchiseau să „elaboreze” o mincinoasă *Istorie a RSSM*: „Târfă, tu, manual de istorie,/ te deschid și mi se face rău:/ tu-ai râvnit la propria glorie,/ nu la cea a poporului tău./ Copiii-n juruți ce-i aduni,/ nu mai pricepi,/ cum ne tot furi,/ pe oasele căror străbuni / calcă, în mai, pe arături? / Vai de Carpații noștri-arați/ cu tot cu nouri și izvoară./ Copiii care te citesc/ și nu știu din ce țară sunt?! / De ce mințiți cu adevărul,/ de ce scandați,/ unde-i a plânge, –/ filelor scrise cu cerneluri,/ când ni-i trecutul scris cu sânge?! / [...] Trist manual, vorbind de toate/ și de nimic, și nimănu –/ redă-ne vechea demnitate/ de-a nu mai crede în ce spui” (*Manual de istorie*). De altfel, N. Dabija a fost unul dintre autorii preocupați de problemele istoriei noastre, de rădăcinile spiritualității românești. Elocvente în acest sens sunt poeziile *Cronicarii*, *Toamna voievodului*, *Demult nu l-am visat pe Eminescu*, *Profetul mut*, *Legendele*, *Eminescu și Creangă*, *Mateevici Alexei* ș.a. din volumele *Apă neînceptută* (1980) și *Zugravul anonim* (1985), precum și în cărțile de eseuri *Pe urmele lui Orfeu* (1983), *Daciada* (1991), *Moldova de peste Nistru – vechi pământ strămoșesc* (1990).

Abordând și alte probleme stringente, poetul va mărturisii într-o semnificativă *Scrisoare către cititor* preocuparea pentru destinele celor mulți, gătinta de martiraj: „Acum închizi această carte/ și pleci la culcare./ Sau, poate, la moarte./ Înțelege-te-voi oare?! / Pe tine, cel care cauți/ ceruri, și stele, și munți cu păduri –/ în cărțile pe care le lauzi,/ în cărțile pe care le-njuri./ Izbuti-voi să zic ce te doare./ c-un cuvânt pentru tine aparte?! / Fiece poem este ca o scrisoare,/ pe care ți-o trimit de departe”.

Autorul se va considera lider de opinie, mai mult, un chemat să-și mântuie semenii și, totodată, e chinuit de teama de a nu putea atinge acest ideal: „Îmblânzi-voi cuvintele mântuitoare?! / Cu aceleași pietre și-aceiași mortar –/ poți să înalți un altar./ Sau o închisoare./ Iartă-mă, rogu-te, acest vis nebunesc,/ naivitatea de-a crede că-ntr-un catren/ poate încape-un destin omenesc,/ raiul întreg, și ceva din infern”. Sugestiva metaforă din final nuanțează renunțarea la destinul personal în favoarea fericirii congenerilor: „Și mai cred că viața mea, care/ într-o strofă se rezumă –/ seamănă cu o lumânare/ care – luminând – se consumă”. Majoritatea poeziilor din amplul ciclu *Ieșire la mare* iau în dezbatere probleme sociale variate. Piese evocă momente istorice de importanță: înstrăinarea unor teritorii românești (*Cimitirul, Ieșire la mare, Schit la Cetatea Albă, Raiua mea de la Hotin, Stema, Bucovina*), tragicele consecințe ale monstruosului tratat Ribentrop-Molotov, procesul renașterii naționale (*Săraca țară bogată, Întoarcerea lui Eminescu, Zonă de frontieră, Iarna naționalistă, Nu bate, Hoții* etc.), războiul de la Nistru din 1992 (*Război civil, Transnistria*) dereglările în codul genetic al românilor (*Ienicer, Coșmar*).

N. Dabija ține să explice de ce nu poate să nu se implice în evenimentele epocii, în socialul imediat, chiar dacă și-ar fi dorit foarte tare să profeseze o lirică intimă și peisagistică: „Poporul din nou se răscoală/ și pâinea se polighește în spic;/ Iar mie mi-i dor de-o poezie banală,/ în care nu se întâmplă nimic./ Iar mie mi-i dor acum de-un pastel/ când sârma ghimpată-se-ntinde-ntre frați,/ când deschizi un volum să citești vreun rondel,/ și găsești într-însul soldați./ Stau culcat sub un tei și cicoarea cuprind/ și ascult mersul turmei de nori,/ și albinele cum trudes, forfotind,/ să extragă ura din flori./ Pe o frunză descriu iarba unui muncel/ și un cer sticlos ca un lac –/ și cuvintele stau, aliniat-n pastel:/ ca soldații înainte de-atac” (*Pastel*).

Curățat de imixiunile ideologice, conceptul de angajare rămâne, credem, unul valabil în esența sa. Perioada de renaștere națională din Basarabia e o dovadă pilduitoare în acest sens. Scriitori reprezentativi ai literaturii române din Basarabia s-au implicat în emanciparea comunității, contribuind mult la repunerea în circuit a valorilor spirituale românești, clarificând problema identității etnice. Ei au reparat astfel daunele produse de autorii înregimentați, marii profitori din perioada comunistă. Poeții Gr. Vieru, I. Vatamanu, D. Matcovschi, N. Dabija, L. Lari etc., au scris texte de calitate, în consonanță cu stările de spirit dominante în comunitate și au produs schimbarea mentalului colectiv, adică și-au îndeplinit misiunea istorică și poetică.

Bibliografie

- Cimpoi 1997: Mihai Cimpoi, *Istoria deschisă a literaturii române din Basarabia*, Chișinău, Editura ARC.
- Eliot 1974: T.S. Eliot, *Funcția socială a poeziei*, în *Eseuri*, București, Editura Univers.
- Matvejevici 1980: Predrag Matvejevici, *Poetica evenimentului*, București, Editura Univers.
- Simuț 1994: Ion Simuț, *Incursiuni în literatura actuală*, Oradea, Editura Cogito.
- Țurcanu 1996: Andrei Țurcanu, *Bunul simț*, Chișinău, Editura Cartier.

About False Engagement and Taking the Involvement

Romanian spiritual values were discredited in Bessarabia by the communist regime. A series of concepts were compromised by mixed ideology, one of them being that of engagement. Since 1944, in the post-war period, the whole ideology of the state machinery has replaced collective mentality theory of the existence of two different ethnic identities, one Moldovan and other Romanian. Many Bessarabian writers have “engaged” to implement the project “washing brains”. Thus, the poets Em. Bucov, P. Cruciuc, I. Balțan, A. Rosca etc. approached major issues, such as Lenin, centuries of friendship between the Russian and Moldovan people etc., enrolling the process of creating the new Soviet man. There was a resistance that has not assumed the dimensions of dissident movement. The extent of national revival process was unexpected. The writers Gr. Vieru, D. Matcovschi, I. Vatamanu, N. Dabija, L. Lari, I. Hadîrcă etc. pleaded for the rehabilitation of the Romanian history, the Romanian language and the Latin alphabet. Claiming the true identity assumed by the writers with rationality was supported by the entire community. Poetry, language and historical studies, which promoted the Romanian spiritual values have had notable response in the spirit status of the crowds. Poems, written both by those who cheated reality and by those who have reinstated the historical rights remain documents of the epoch, especially the false engagement patterns, and, on the contrary, the assumption of the involvement in the destiny of the community, things that future generations must know.